

2012/1

Körösényi András

A politikai polarizáció és következményei
a demokratikus elszámoltatásra

Magyar politika, 1990-2010

A politikai polarizáció és következményei a demokratikus elszámoltatásra¹

Magyar politika, 1990-2010

Körösényi András

Joseph Schumpeter, az elitista demokráciaelmélet atyja a demokráciát a következőképpen határozta meg:

„...a demokratikus módszer az egy olyan, a politikai döntések elérésére létrehozott intézményi eljárás, amelyben egyének a nép szavazataiért folytatott versengő küzdelemben szerzik meg a döntési hatalmat, ” (1987, 269).

Kevésbé ismert, hogy az ilyen módon definiált demokrácia működésének sikerét Schumpeter számos feltételhez kötötte. Ezek között szerepel a demokratikus önkorlátozás, amely szerint a demokratikus kormányzás csak akkor lehet sikeres, ha minden szereplő elfogadja a társadalom strukturális alapelveit. Azaz, a demokrácia sikere konszenzust kíván meg ezen elvek felett.

„Amikor ezeket az alapelveket megkérdőjelezzik, és olyan ügyek jelennek meg, amelyek a nemzetet *két ellenséges táborra osztják*, akkor a demokrácia működése hátrányossá válik (kiemelés tőlem – K.A.)”, írta Schumpeter (1987, 296).

A schumpeter-i tradíció a szűkebb értelemben vett politikatudományon belül kétfelé ágazott, de mindkét irány komolyan foglalkozott a konszenzus / disszenzus kérdésével. Az egyik elágazást a demokrácia kompetitív elmélete jelenti. A demokratikus versenynek az Anthony Downs által az 1950-es évek végén „*An Economic Theory of Democracy*” című művében kidolgozott közgazdasági modellje szerint egy bal-jobb skálán, ha a szavazók preferenciaeloszlása normál-eloszlást mutat, akkor - két versengő pártot, továbbá azok racionalitását és hivatal-orientáltságát feltételezve - a pártok a centrum felé közelítenek a versenyben. Bármelyik nyeri is meg a választást, a centripetális tendencia végül is konszenzusos közpolitikát eredményez. Ha azonban a szavazói preferenciák eloszlása U-alakú, azaz a centrumban van a legkevésbé szavazó, s a bal-, illetve a jobbszél felé haladva növekszik a szavazók száma, a pártok a szélsőbal- illetve szélsőjobb oldali pozíció felé manővereznek, így centrifugális jön létre. Egy ilyen esetben, bármelyik is nyeri meg a választást, *polgárháborús helyzet* alakulhat ki, szól Downs érvelése.

A másik elágazást a demokratikus elitizmus politikai szociológiai elmélete adja. A John Higley és társai által az 1980-as években kidolgozott új elit paradigmában a figyelem a versenyről a liberális demokráciák stabilitásának társadalmi és politikai előfeltételeire került

(Field and Higley 1980; Higley and Burton 2006; Best and Higley 2010). Higley és társai az egymással versengő politikai vezetők helyett a szélesebb értelemben vett politikai elitcsoportokkal és a köztük kialakult viszonyrendszerrel foglalkoztak. Kimutatták, hogy a demokratikus rezsim stabilitásának az alapja az elitek közti *mögöttes konszenzus* létrejötte. Ez a konszenzus, ha nem is terjed ki az értékekre, de kiterjed a demokratikus intézmények működésének normáira. Ha ez a konszenzus nem jön létre, vagy felbomlik, veszélybe kerül a demokrácia stabilitása.

Higley és társai történet-szociológiai és nemzetközi összehasonlító elít kutatásokból vonták le következtetéseiket. Ezen empirikus elít vizsgálatokban azt keresték, hogy milyen történeti út, milyen elít konstelláció vezetett a stabil liberális demokráciák kialakulásához. Kutatásuk szerint két ilyen domináns út jött létre. Ezek egyike az elitek megegyezése (*elite settlement*), a másik a fokozatosan kialakuló elít-konvergencia volt. Ezzel szemben az eliten belüli viszály (*disunity*) a rendszer destabilizálódásához vezet.

Az 1989-92 közötti kelet-közép-európai demokratikus átmeneteket követően kutatásaikat erre a régióra is kiterjesztették. Ezek eredménye szerint a demokratikus átmenetek közül a *tárgyalásos-megegyezéses* – azaz az ún. kerekasztal-tárgyalásokon keresztül vezető – út felelt meg az *elít-megállapodás* kritériumainak. A szerzők szerint ez teremtett olyan elít konszenzust, ami stabilizálta a kialakuló liberális demokráciákat (Higley-Burton 2006, 84-88; Higley-Lengyel 2000, 14-15).² Ez az eredmény megegyezett a tranzitológiai irodalomban az 1990-es években kialakult felfogással, amelyek a lengyel és magyar kerekasztal-tárgyalásokban látta a demokratikus átmenet ünneplésre méltó útját.

Az ezredforduló utáni évtizedben azonban egyre több politikai megfigyelő és elemző a lengyel és magyar politika egyre erősödő polarizációját jelezte. A szociológiában és politikatudományban többen is megkérdőjelezték a Higley és társai által megfogalmazott tézist, nevezetesen azt, hogy a megegyezéses átmenet feltétlenül tartós elít konszenzushoz és politikai stabilitáshoz vezet. A hazai elít kutatók közül Ilonszki Gabriella és Lengyel György úgy véli, hogy az ezredforduló utáni évtizedben kialakuló egyre konfrontatívabb politizálási stílus és a politikai elít részéről történő folyamatos normasértés miatt Magyarországon *színlelt demokrácia*³ alakult ki (Ilonszki és Lengyel 2009; 2010). Az elmúlt évtized politikai fejleményeinek fényében úgy látják, hogy az 1989-90-es megállapodás-rendszer tartós elít konszenzus helyett csak egy *időleges kompromisszumot* hozott létre.⁴ Jacek Wasilewski (2010) lengyel politikát elemezve jut arra a következtetésre, hogy az ezredforduló után a demokratikus elitizmus mögötti konszenzus felbomlott. Thomas Baylis (2011) a közép-európai országokat összehasonlító elemzésében a magyar és a lengyel példát emeli ki, mint ahol az elít konszenzus létrejötte a kezdetektől megkérdőjelezhető.

A következőkben a politikai polarizáció problémájára fogok fókuszálni, miközben az elemzést a magyar politikára és néhány elméleti kérdésre szűkítem.⁵ Először empirikus-deszkriptív szinten teszem fel a kérdést, hogy ténylegesen, polarizált-e, illetve milyen mértékben az a magyar politika. Másodsor magyarázatot keresek a polarizáció kialakult

mértékére. Végül harmadszor arra próbálok válaszolni, hogy a polarizáció milyen hatást gyakorol(t) a demokrácia hatékonyságára, vagy másképpen a demokratikus elszámoltatásra.

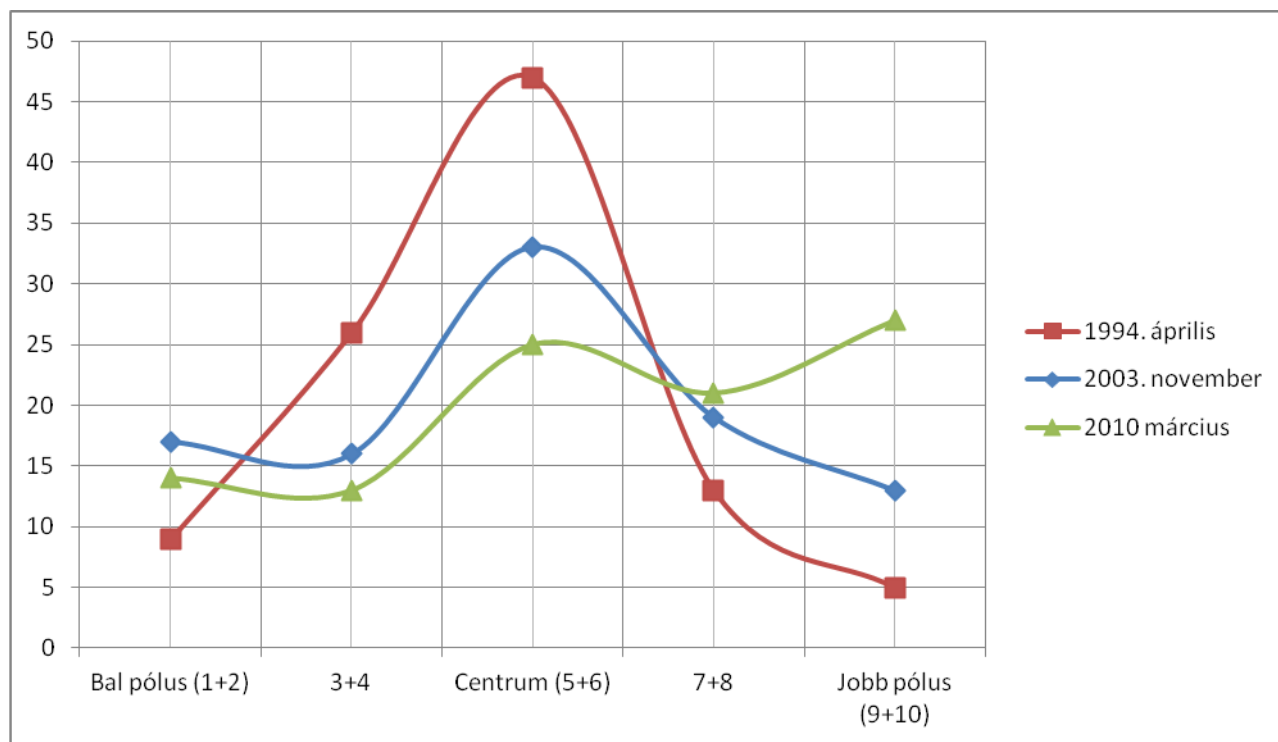
1. A magyar politika polarizálódása

Először tehát arról, hogy milyen mértékben polarizált a magyar politika, illetve a politikai elit? Növekedett-e a politikai polarizáció a rendszerváltást követő két évtizedben? A politikai kommentátorok és elemzők a politikai polarizációnak sok tünetét regisztrálták, emellett számos anekdotikus bizonyítékkal szolgáltak (pl. Palonen 2009). De az egyszerű állampolgári tapasztalatok is megerősítik a kutatói megfigyeléseket. Ami számunkra figyelemre méltó, hogy az empirikus kutatások eredményei egybeesnek az elemzői értékelésekkel. A kutatási eredmények azt mutatják, hogy egyrészt az ideológiai önbesorolás aránya növekedett, másrészt a politikai polarizáció mértéke magas volt és folyamatosan tovább növekedett a vizsgált időszakban.

Mielőtt azonban a polarizáció vizsgálatára térnénk, egy előzetes kérdést kell feltenni. Milyen fogalmak alkalmasak a magyar politikában a politikai-ideológiai azonosulásra, önbesorolásra? Két évtized kutatásainak egyöntetű eredménye, hogy a baloldal-jobboldal fogalmai jelentik a legáltalánosabb politikai-ideológiai iránytűt hazánkban, megelőzve például a liberális-konzervatív fogalom párt. A bal-jobb dimenzióban a megkérdezettek 75-85 százaléka képes magát elhelyezni, és a baloldali illetve jobbdali identitással rendelkezők aránya 1999-2004 között emelkedő tendenciát mutatott (Fábián 2005, 219, 232). Így a politikai-ideológiai polarizáció alapvető mércéjeként a szavazók, képviselők, pártok illetve az elit a bal-jobb tengelyen történő elhelyezkedését tekintem. Ennek az egyik fontos indikátora a szavazópolgárok a bal-jobb skálán történő önbesorolása. Angelusz Róbert és Tardos Róbert (2000, 111; 2011, 357) az elmúlt közel két évtizedben végzett kutatásai azt mutatják, hogy az állampolgárok pozícióinak a bal-jobb skálán (önbesorolás alapján) mért megoszlása a kezdeti normál eloszlástól fokozatosan a polarizálódott (lásd az 1. ábrát és az 1. táblázatot). Ezek az eredmények megegyeztek más kutatók, így Fábián Zoltán (2005, 219), valamint Enyedi Zsolt és Keneth Benoit (v.ö. Enyedi-Benoit 2011, 25) eredményeivel is. A polarizáció erősödése párhuzamos volt a pártosság mértékének növekedésével (Tóka 2005, 27-33).

Az 1. ábrán látható, hogy az 1990-es évek közepén a bal-jobb skálán mért megoszlást *grafikonon ábrázolva* egy harang alakú görbét kapunk. Míg ez, a szavazópolgárok 1994-es önbesorolását ábrázoló görbe középen hegyesen kiemelkedő és a széleken teljesen ellaposodó klasszikus harang-formát mutat, addig a következő tizenöt évben e harangot a politikai átrendeződés fokozatosan lelapítja. Azaz 1994-2010 között Magyarországon a politikai centrum fokozatosan gyengült, mivel a harang közepe egyre laposabbá vált, miközben szélei jelentősen megvastagodtak.

1. ábra A bal-jobb skálán elfoglalt pozíciók megoszlása 1994-ben, 2003-ban és 2010-ben a választópolgárok önbesorolása alapján

Forrás: Angelusz-Tardos (2011, 357, 370) alapján.

A polarizáció mértékét a kutatók szélső pontokon elhelyezkedők és a centrumban elhelyezkedők hányadosaként kapott *polarizációs indexszel* (PI) mérik.⁶ A polgárok 10-fokozatú bal-jobb skálán történő önbesorolása alapján így számított polarizációs index Angelusz és Tardos (2011, 357) kutatásai szerint 1994 és 2010 között a 0,31-es értékről fokozatosan az 1,64-es értékre növekedett (lásd az 1. táblázatot).⁷

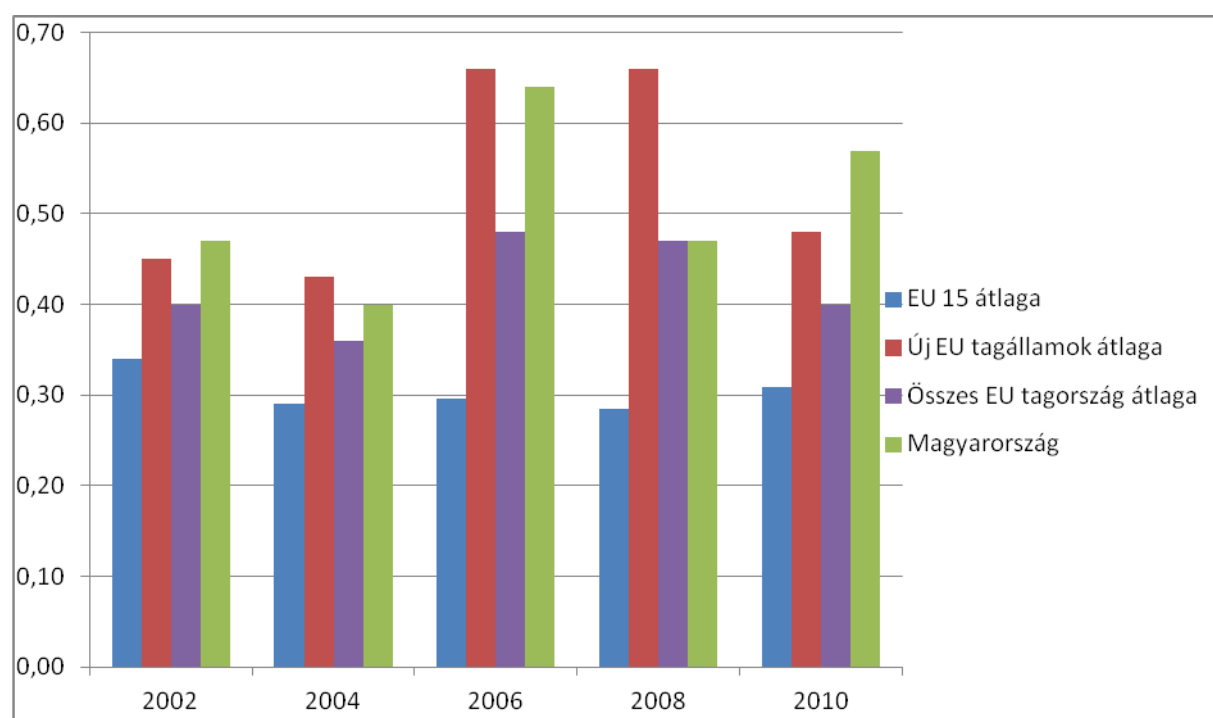
1. táblázat **Polarizációs (pólus/centrum) index** a választóknak a bal-jobb skálán történt önbesorolása alapján (1994, 1998, 2003, 2009 és 2010)

felmérés éve	1994. április	1998. február-március	2003. november	2009. április-június	2010. március
PI index	0,31	0,39	0,93	1,61	1,64

Forrás: Angelusz-Tardos 2011, 357, 370.

Az *European Social Survey* 2002 óta két évente végzett nemzetközi összehasonlító felmérései egy 11-fokú bal-jobb ideológiai skálán méri az állampolgári önbesorolást, amely alapján polarizációs index is kiszámítható.⁸ A kutatásban felmérésenként némileg változott a részvevő országok száma, de a magyar politika a vizsgált időszakban mindvégig a polarizáltabbak közé tartozott.⁹ Magyarországon 2002-ben 22 országból a hatodik, 2004-ben 25-ből a hetedik, 2006-ban 23-ból a harmadik, 2008-ban 29-ből a tizedik és 2010-ben 19-ből a negyedik legmagasabb polarizációs indexértéket mérték. Ha ország csoportonként nézzük, akkor a magyar polarizációs index az új demokráciák átlaga körül mozog, de mindig jelentősen magasabb az EU 15-ök átlagánál.

2. ábra. Polarizációs index alakulása Magyarországon, és az EU különböző országcsoportjaiban, 2002-2010

Forrás: European Social Survey (<http://www.europeansocialsurvey.org/>)

A hazai ideológiai polarizáció mértéke - Tóka Gábor (2006, 23-24) kutatásai szerint - különösen magas annak fényében, hogy viszonylag alacsony az effektív pártok száma. Általában ugyanis pozitív irányú összefüggés van az effektív parlamenti pártok száma és az ideológiai polarizáció között, míg Magyarországon jóval erősebb volt a polarizáció, mint amit a pártok száma alapján várhatnánk.¹⁰

Magyarországon tehát 1998-2010 között, miközben csökkent az effektív pártok száma (REF), nőtt a bal-jobb skálán mért politikai-ideológiai polarizáció, és két nagy, egymással szemben

álló politikai blokk alakult ki. A politikai polarizáció kialakulását majd növekedését jelzi három további körülmény is.

Az első, hogy az 1990-es évek végétől kezdődően gyors csökkenésnek indult a pártpreferenciák ingatagsága.¹¹ 1998-ra kialakult a szavazók „blokkhúsége”, majd 2002-re a szavazók párthúsége. Az 1990-es években szélsőségesen magas *illékonysági index* 1998-t követően jelentősen csökkent (lásd a 3. táblázatot). A baloldal és jobboldal közti illékonyság minimálisra csökken: a 2002-re illetve 2006-ra szinte megszűnt a két politikai tábor közti átjárás. „A 2002-es és a 2006-os választási eredmények (...) alapvetően két nagy és mozdíthatatlan szavazótábor szembenállását mutatják”, összegezte a pártpreferenciák stabilizálódásáról szóló kutatásait Karácsony Gergely (2006, 64).¹²

3. táblázat Illékonysági indexek

	1994	1998	2002	2006
aggregált változékonyság	25,8	31,7	18,3	9,0
Blokkok közti változékonyság	n.a.	16,0	7,2	2,1
kormánypártokra leadott szavazatok változékonysága	-25,8	-12,2	-3,6	2,1

Forrás: Karácsony 2006, 66.

A második, hogy Róbert Péter és Papp Zsófia (2012) kutatásai szerint az ezredfordulót követő évtizedben mind az MSZP, mind a FIDESZ szavazótáborán belül nőtt az erős elkötelezettséggel rendelkező pártos szavazók aránya, ami a szavazótáborok kikristályosodását, a választói magatartás polarizálódását mutatja (munkájukat lásd a jelen kötetben).

A harmadik, hogy a politikai táborok közti átjárás csökkenése nem pusztán a szavazói viselkedésben mutatkozott meg, hanem a mindennapi kapcsolatokban. Angelusz Róbert és Tardos Róbert (2011, 358-365) kutatásaiból tudjuk, hogy az ezredfordulótól kezdődően a politikai táborhoz való tartozás az *állampolgárok személyes kapcsolathálózatára* is hatással volt. Az egyének erős kötésű, közeli kapcsolataikban egy politikai *homofil* tendencia érvényesült, amely a 2003-as és 2009-es vizsgálati eredmények szerint fokozatosan erősödött. A személyes kapcsolatok szerveződésében a pártállás erősebb szelektornak bizonyult, mint az iskolázottság, az életkor és a nem. A személyes ismeretségi kör, kapcsolatrendszer politikailag homogénebbé vált. Míg 2003-ban még nem érte el a 20 százalékot azok aránya a teljes népességben belül, akiknek politikai kapcsolatai homogének (azonos politikai tömbhöz

tartozóak) voltak, addig ez az arány 2009-re mintegy 30 százalékra nőtt, azaz csaknem megduplázódott. Angelusz és Tardos a jelenséget az ideológiai-politikai polarizáció erősödésével hozta összefüggésbe. „A polarizáció egyfelől a más táboroktól való eltávolodást – a divergenciát -, másfelől a belső kontaktusokra való ráutaltság erősödését, a kapcsolatok fokozatos egyneművé válását eredményezi”, írják (Angelusz és Tardos 2011, 362). A kutatás eredményeiből az is kiderül, hogy egyrészt az ideológiai pólusokon erőteljesebben érvényesül a kapcsolati homofília, mint a középsőmezőnyökben, másrészt a politikai érdeklődés intenzitásával a kapcsolati homogenitás arányosan nő (Angelusz és Tardos 2011, 362-365).¹³

ELIT

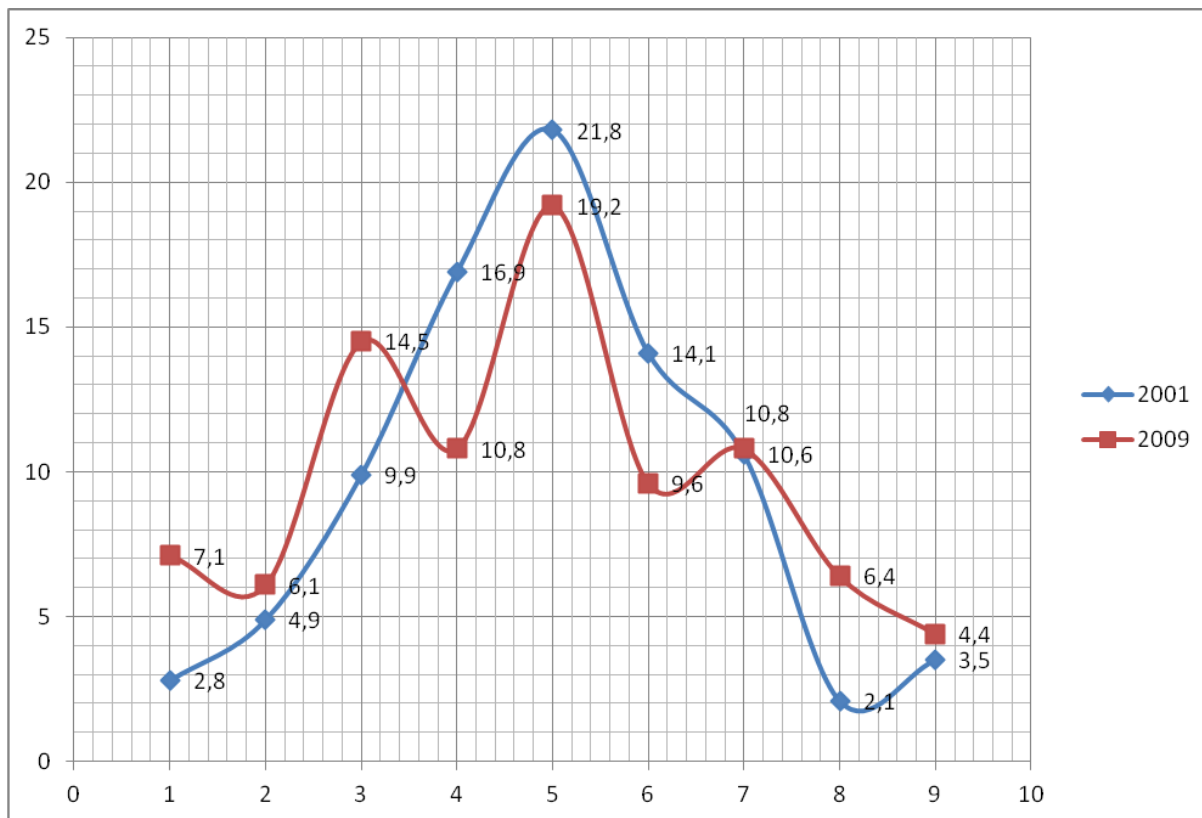
Az ideológiai tengelyen történő polarizáció azonban nem pusztán a szavazói percepció szerint ért el ilyen magas értéket. Az elmúlt két évtizedben több kutatás is foglalkozott az elit valamelyik szegmensének a politikai-ideológiai értékrendjével, arculatával, így a bal-jobb skálán történő elhelyezkedésével is.

A 2010-es választások idején a képviselőjelöltek körében a *Választáskutatási Program* által végzett politikai elitkutatás eredményeiből ismerjük az egyes pártok elitjének a 11-fokú skálán történő önbesorolását.¹⁴ Az eredmények szerint a képviselőjelöltek önbesorolása nem különbözik lényegesen a pártok szavazóinak a skálán történő – az ugyanezen kutatásban mért - önbesorolásától. Mindkettő erős polarizációt mutat. Az MSZP mind a szavazói, mind az elit körében az 1,6-s skálapozíciót foglalja el, míg a Fidesz az elitnél a 7,4-es, a szavazói körében pedig a 7,8-as skálapozíciót – a szavazók közti távolság enyhén magasabb értéket mutat, mint a képviselőjelöltek közti távolság (Enyedi-Benoit 2011, 37).

Az *INTUNE* nemzetközi képviselői elitkutatás hazai adatai szerint a 11-fokú bal-jobb skálán történő önbesorolás alapján kiszámított polarizációs index értéke 2008-ban 1,38, 2009-ben pedig 1,86 volt.¹⁵ Az országgyűlési képviselők körében végzett, a *Választáskutatási Program* által végzett 2010-es elitkutatás eredményeiből számított PI érték 2,86, ami még extrémebb mértékű polarizációt mutat a képviselők körében.

A politikai elitnek a képviselőjelölteknél jóval szélesebb körét átfogó (Csurgó-Megyesi 2011, 152), az *MTA Politikatudományi Intézetében* folytatott elitkutatás is vizsgálta az elit ideológiai polarizáltságát (egy 9-fokú skálán). Mint a 4. ábrán látható, még ebben az igen tág, köztisztviselőket, önkormányzati tisztségviselőket, sport- és szakszervezeti vezetőket és más társadalmi szervezetek, egyházak vezetőit is magában foglaló mintában is jelentős polarizáció ment végbe. A 401 fős politikai elitminta tágasságát jelzi, hogy 2009-ben annak mindössze 6,7 százalékát alkották a parlamenti képviselők, és 1,7 százalékát a politikai pártok vezető tisztségviselői (Csurgó-Megyesi 2011, 152).

4. ábra A politikai elit bal-jobb önbesorolása a 9-fokú skálán 2001-ben és 2009-ben, az összes megkérdezett százalékban (1 = bal; 9 = jobb) ¹⁶

Forrás: Forrás: MTA Politikatudományi Intézet elít kutatása.

Az eredmények megerősítik a fentebb idézett kutatások eredményeit abban, hogy a hazai politikai-közéleti elit ideológiai értelemben vett polarizáltsága az ezredfordulót követő évtizedben jelentősen nőtt (Girst-Keil 2011, 317), ami a 4. ábrán is jól látható.¹⁷ Az itt mért polarizációs index¹⁸ is jelentősen, a 2001-ben mért 0,62-es értékről 2009-re 1,25-ra nőtt.¹⁹ De nem egyszerűen a jobb és balszél erősödött, miközben a centrum csökkent. A három középső centrum- illetve centrumhoz közeli pozíció mindegyikében csökkent, míg a három-három szélső baloldali illetve jobboldali pozíció mindegyikénél nőtt az önbesorolás aránya (lásd a 4. táblázat összevont, kurziváltan megadott sorait).²⁰ Ez azt jelenti, hogy a centrifugális tendencia az egész bal-jobb skálán érvényesült, a harang görbe egésze „laposabbá” vált.²¹

Előadásom első részének összefoglalásaként megállapítható, hogy a magyar politikában 1990-2010 között fokozatosan egyre erősödő, és a 2010-es választásokat megelőző fél évtizedben extrém mértékű politikai polarizáció alakult ki a bal-jobb dimenzióban. Ez a polarizáció a politikai elitek és az állampolgárok körében egyaránt végbement.

2. Magyarázatok a polarizációra

Előadásom második részében magyarázatot keresek a polarizáció kialakult szélsőséges mértékére.

A magyar politika erős átideologizáltságát és *polarizációját* már az 1990-es években is nagymértékűnek, vagy egyenesen túlzottnak tartották a magyar politikával foglalkozó elemzők és politikatudósok. Különböző magyarázatok születtek, amelyek közül a fontosabbakat emelem ki.

(1) Az egyik az ideológiatermelő értelmiség nemzetközi összehasonlításban szokatlanul erős szerepének tulajdonított jelentőséget. Ennek a szempontnak az 1990-es évek végétől – úgy vélem - csökkent a jelentősége, de sohasem szűnt meg teljesen. A kiemelkedő közírók szerepét részben átvették az intézmények, elsősorban a pártok holdudvarához kapcsolódó ún. *think-tank* intézetek (Csizmadia 2003).

(2) Egy másik magyarázat a politikai paletta friss pluralizálódásából és a politikai mobilizáció feladatából származó strukturális kényszernek tulajdonított szerepet. Ez utóbbi szerint az újonnan létrejött, előzmény és hagyomány nélküli pártok számára a politikai mobilizáció eredményessége szempontjából elengedhetetlen volt, hogy riváisaiktól minél erősebben megkülönböztessék magukat (Körösenyi 1998). Mind az értelmiség ideológiatermelő szerepe, mind pedig a pártok mobilizációs funkciója a kompetitív elitstratégiákat erősítette.

(3) A harmadik magyarázat összefügg a pártrendszernek az 1990-es végétől tapasztalható átrendeződésével. A pártrendszer koncentrációjával és blokkosodásával párhuzamosan kétpólusú, kvázi-kétpártrendszer alakult ki. Noha a politikai elemzői intuíció a kétpólusú, bal és jobboldali blokkra tagolt pártrendszer kialakulását a politikai polarizáció egyik forrásának tekintette, a politikatudomány klasszikusainak felismerései alapján ennek éppen az ellenkezőjét várhatjuk. Maurice Duverger (1959), Anthony Downs (1957) majd Giovanni Sartori (1976) éppenséggel „mérséklő” hatást tulajdonított a kétpártrendszernek.

Kérdés, miért nem érvényesült a „mérséklő” hatás a magyar politikában? Úgy vélem azért, mert a centripetális verseny és a *medián-szavazó* elméletének két fontos érvényesülési feltétele is hiányzott: az egyik a politikai preferenciák „normál” eloszlása, másképpen a politikai érték-konszenzus; a másik a politikusok tisztán „hivatalorientáltsága”.

A normál eloszlás feltétele a vizsgált két évtizedben egyre kevésbé teljesült. Láthattuk, hogy a politikai preferenciák eloszlása miként változott a normál eloszlás felől az ideológiai polarizáció irányába. A mérséklő hatás másik előfeltétele szerint a politikusokat az erős ideológiai és *policy*-preferenciák helyett pusztán a hivatal-orientáltság jellemzi. Csakhogy Magyarországon a rendszerváltástól kezdődően ettől eltérő mintázat jött létre. A hivatal orientáltság ugyanis azt jelenti, hogy a politikusoknak nincsenek önálló ideológiai céljaik, és

adottságként tekintenek az állampolgárok politikai preferenciáira. Nem kívánják megváltoztatni azokat – hanem követik őket.

Nemcsak elemzői értékelésekből, politikaelméleti munkákból, de empirikus politikatudományi kutatásokból is tudjuk, hogy a politikai vezetők Magyarországon komoly szerepet játszottak a politikai preferenciák formálásában. Ez azt is jelenti, hogy az állampolgárok politikai bal-jobb skálán mért preferenciáinak a polarizálódása nem egyszerűen külső, *exogén* adottság a pártok számára, hanem éppenséggel a pártok illetve vezetők stratégiájának az eredménye, azaz endogén tényező.

A pártok, illetve vezetők stratégiáival lesz kapcsolatos a következő két magyarázat.

(4) A negyedik magyarázat a politikai populizmus megjelenésének tulajdonít szerepet. A populizmus és elitellenesség ugyanis nem korlátozódott egy-egy marginális politikai csoportra, hanem 2002-től a politikai eliten belül is megjelent. A 2002-es választások elvesztése után a jobboldal vezetője populista fordulatot hajtott végre politikájában. A Polgári Körök megalapításával parlamenten kívüli és „pártok feletti” mozgalmat szervezett, anti-establishment retorikába kezdett, amelynek egyik fő célcsoportját a privatizáció során meggazdagodott és nagyvállalkozóvá avanszált egykori kommunista funkcionáriusok, másikat pedig a nemzetközi pénzügyi intézmények (bankárok) és nagyvállalatok (multik) alkották. Az elit ilyen jelegű megosztottsága a Higley-féle paradigmában definíció szerint elitkonszenzus ellentétét, a konszenzus gyengeségét jelenti.

(5) Az ötödik tényezőt a politikai vezetői stílus, karakter, azaz a személyi tényezők jelentik. Az ezredforduló utáni évtized közepétől kezdődően elterjedt az a politológusi-elemzői vélemény (G.Fodor-Schlett 2006), amely - az adott időszakban - a magyar politikát meghatározó két politikai vezető, Orbán Viktor és Gyurcsány Ferenc politikusi habitusában, karakterében kereste a magyarázatot a belpolitikai konfliktusok kiéleződésére. Két, egymással szemben álló konfrontatív stílusú politikai vezető rivalizálása a politikai polarizáció erősödését eredményezte. Egyes elemzők szerint a két politikai vezető rivalizálását a játékelméletről ismert gyáva nyúl játékkal ragadható meg. Politikatudományi kutatások is komolyan vették ezt a megközelítést, és többen hangsúlyozták a politikai vezetők kiemelkedő szerepét és hatását a magyar politikában. Körösi (2001) Thomas Poguntke és Paul Webb prezidencializálódás fogalmával ragadta a kormányfő szerepének megerősödését, Enyedi (2004) a Fidesz vezető(k) stratégiai döntésével magyarázta a magyar pártrendszer átszabását, Tóka (2006) a választási verseny perszonalizációját és a választók vezér-centrikusságának szokatlan magas mértékét emelte ki, míg Ilonszki és Lengyel (2009; 2010) James MacGregor Burns tipológiáját felhasználva a transzformatív vezetői stílus túlsúlyáról írt.

(6) A hatodik magyarázat szerint a magyar politikát nem egyszerűen az erős politikai-ideológiai polarizáció jellemzi, hanem kezdetektől hiányzik a demokrácia olajozott működéséhez szükséges mögöttes (*alap*) konszenzus, amely a Higley-féle elitkonszenzus alapja. Ezek szerint téves a rendszerváltás megegyezését konszenzusosnak tekinteni: 1989-

1990-ben egy ideiglenesnek tekintett kompromisszum jött létre. Az alapkonszenzus hiányára utal a pártok delegitimáló stratégiája. Az alapkonszenzus része lenne ugyanis, hogy a versengő felek elismerik egymás legitimitását. Ezzel szemben a magyar jobboldal a baloldal *nemzeti*, a baloldal pedig a jobboldal *demokratikus* elkötelezettségét vonta kétségbe már az 1990-es évek elejétől. Az alapkonszenzus hiánya magyarázza azt is, hogy szak- vagy közpolitikai viták helyett szimbolikus (legitimációs illetve kizáró-) diskurzusok kerültek a politikai közélet középpontjába. A pártok egymás legitimitációját kétségbevonó „*delegitimáló*” stratégiái erősítik a bal-jobb ellentét intenzitását, az ideológiai-politikai polarizációt. Az alapkonszenzus - megítélésem szerint (v.ö. Körösi 2007) - már 1990-től kezdődően meglehetősen ingatag lábakon állt, 2006 ősztől kezdődően azonban nyíltan megkérdőjeleződött. Ennek számos jele volt: a 2006 őszi tiltakozó mozgalom, a rendőri erőszak, az ellenzék kivonulása a miniszterelnöki beszédek alatt, a kormány, sőt az alkotmány legitimitásának a megkérdőjelezése az ellenzék és parlamenten kívüli mozgalmak részéről, a 2008-as népszavazás alkotmányosságának ellentétes megítélése és a 2010-11-es alkotmányozás körüli konfliktus. Azaz: a polarizáció kikezdte a rendszer alapértékeit és alapintézményeit.

A tyúk-tojás probléma

Az eddigiekben a polarizáció magyarázatait vettem számba. Úgy vélem, hogy a számba vett elemek mind hozzájárultak a magyar politikát jellemző erős polarizáció kialakulásához. Eddig nem tettem azonban fel azt a kérdést, hogy vajon mi volt előbb: a szavazók preferenciáinak polarizálódása, vagy a politikai vezetők stratégiája arra, hogy polarizálják a választókat? Van-e (és milyen az) ok-okozati kapcsolat az elitek és a választók körében végbement polarizáció között? Vagy mindkettőt harmadik tényezők magyarázzák? A szavazók preferencia-eloszlásának ellaposodását követik a szavazatmaximalizáló pártok, vagy pedig éppen fordítva: a polarizációt előidéző centrifugális trend a pártok stratégiájának az eredménye?

A politikaelméletben a Weber, Schumpeter, Sartori, Riker névvel fémjelvezhető hagyomány kiemeli a politikai pártok, vezetők, elit aktív szerepe a választók politikai preferenciáinak a formálásában. A heresztetikai paradigmában a politikai-ideológiai konfliktusok természete és intenzitása is elsősorban a párt(elit)stratégiák következménye (Körösi 2009). A politikai szociológia és a Rokkan nyomán keletkezett törésvonal irodalom egyik (igaz kisebb) ága azt hangsúlyozza, hogy a társadalom szociológiai tagoltsága nem jelent eleve politikailag releváns tagolódást, hanem az a politikai aktorok tevékenysége nyomán jön létre (Sartori 1969; Enyedi 2004). Megerősíti ezt a szavazók és pártok kapcsolatával foglalkozó irodalom egy része is. Az Egyesült Államokban folyó – a politikai kommunikációt, a pártokat és a közvélemény alakulását vizsgáló - empirikus kutatások szerint a pártoknak az 1980-as évektől kezdődően ismét növekvő szerepe továbbá a szavazók erősödő pártossága egyaránt a politikai elit körében kialakult ideológiai polarizáció következménye (Hetherington 2011).

A posztkommunista országokban az elit(ek) szerepe még hangsúlyosabb, mint azon országokban ahol a demokrácia kontinuitása fennállt. A politika pluralizálódásával az elit politikai tagolódása és ideológiai önazonosságának kialakulása sokkal gyorsabban végbement, mint ahogyan ez társadalmi-szinten megtörtént. A hazai politikai fejlődést meghatározó új pártok szűk értelmiségi elitcsoportokból jöttek létre. Megalakulásuktól kezdődően határozott ideológiai arculattal rendelkeztek. Az elemzői és politikatudományi értékelések szerint a politikai konfliktusok – a kortárs nyugat-európai politikához képest - szokatlanul nagymértékben folytak ideológiai kérdések körül (Ágh 1993; Fritz 1991; Schöpflin 1990), azaz az ideológia jelentős szerepet játszott a politikai táborteremtésben.

Az elit és az állampolgárok körében az elmúlt két évtizedben végzett hazai vizsgálatokból három általános tendencia körvonalazódik. (1) Az egyik, hogy – miként korábban láthattuk - a bal-jobb skálán²² mért önbesorolás alapján a politikai elit tagjai (különösen a képviselők), de az állampolgárok is egyre távolabb vannak a centrumtól, azaz az eloszlásuk egyre polarizáltabb. (2) A másik, hogy a pártok szavazótáborainak ideológiai önbesorolása követi a politikai folyamat (politics) és a pártrendszer dinamikájában, a pártok egymáshoz való viszonyában bekövetkezett változásokat. Ezt az állampolgárok a bal-jobb skálán történő önbesorolásánál árnyaltabban mutatja a pártok potens szavazótábora közti rokonszenv-ellenszenv indexe. Angelusz és Tardos (2000, 105-113) 1991 és 1998 közti időszakot felölelő kutatásainak eredményei azt mutatták, hogy a rokonszenv-ellenszenv indexben történt változások jól magyarázhatóak a politikai folyamatban (politics) és a pártok kapcsolatrendszerében történt változásokkal. Másképpen, a politikai dinamika változásai az állampolgári preferenciák hozzáigazodását vonták maguk után. A pártoknak és a politikai elitnek az állampolgári preferenciákat formáló aktív szerepét tárta fel a hazai empirikus irodalomban Enyedi Zsolt (2004) a Fidesz-ről írt esettanulmánya, ahol kifejezetten ez a kérdés állt a kutatás fókuszában. (3) A harmadik tendencia, hogy egy adott időpontban a *politikai* elit ideológiai karaktere markánsabb - így a bal-jobb skálán az elit önbesorolása polarizáltabb-, mint az állampolgároké (Körösenyi 1996, 82-90; Enyedi 2004, 12).

Összegezve, úgy vélem, hogy a fentiek alapján joggal tekinthetjük a polarizáció elsődleges aktorainak a pártokat és a politikai elitet. Joggal következtethetünk továbbá arra, hogy a pártok és az elit körében végbemenő polarizációt a szavazók egy bizonyos késéssel követik. Ezzel a tyűktojtás problémára is választ kaptunk. A pártok és a politikai elitek generálják a politikai tagoltságot, és a választók szintjén végbemenő politikai polarizációt. Az elitek körében végbemenő polarizáció hatására válik markánsabbá a szavazótáborok politikai-ideológiai profilja, és ennek következménye a szavazótáborok közti polarizáció erősödése.

3. A polarizáció hatása a demokrácia működésére

Előadásom harmadik és egyben utolsó részében arról szeretnék beszélni, hogy az állampolgárok és a politikai elit megosztottságának mélysége, továbbá a politikai polarizáció intenzitása milyen hatással van a demokratikus elszámoltathatóságra, a demokrácia

hatékonyságára. A demokratikus elitizmus ígérete az elituralom és a demokrácia összeegyeztetése volt: az elit uralkodik, de elszámoltathatóvá, leválthatóvá válik. Az új elitparadigma, azaz John Higley és szerzőtársainak tézise szerint az elit túlságosan mély megosztottsága gyengíti a liberális demokrácia stabilitását. Az én hipotézisem az, hogy az erős polarizáció nem csak a stabilitást, de az inkumbens vezetők elszámoltathatóságát is gyengítheti. Az alábbiakban arra próbálok válaszolni, hogy milyen hatásmechanizmusokon keresztül bontakozik ki ez a gyengítő hatás. Három hatást különböztetek meg, amelyek ilyen irányba hatnak: a pszichológiai, a közpolitikai és a – nevezzük így – delegitimáló hatást.

1. A pszichológiai hatás

Az ideológiai-politikai polarizáció, amit Anthony Downs (1957) az állampolgári preferenciáknak az bal-jobb skálán történő U-alakú eloszlásával ábrázolt, „*tábor-mentalitás*” alakít ki a két egymással szembenálló politikai-ideológiai oldalon. A hazai politikai irodalomban és publicisztikában „hideg polgárháborúként” elnevezett helyzet a Mi és Ők tudat megerősödését eredményezi. A törzsi politika, a tábor-mentalitás áttöri és így meggyengíti a pártpolitikai érdekektől független politikai közvéleményt.²³ A szakmai kompetenciával és rátermettséggel, erkölcsi integritással szemben olyan mértékben növekszik meg a (párt)politikai vagy tábor hovatartozás és lojalitás szerepe, ami patológiussá válhat. Kettős mérce alakul ki, bocsánatos bűnné válik az alapértékek megsértése, ha a Mi oldalunkon történik, miközben drámai hatású, végzetes, ha a Másik oldalon jelentkezik. A *közös* mérce megszűnése morális relativizmushoz vezet és teret enged a politikai felelőtlenségnek, korrupciónak. Mindez csökkenti a demokratikus kontroll hatékonyságát. Gyengül ugyanis a demokratikus választásoknak a Friedrich-törvényben megragadott, az inkumbens politikusokat ösztönző hatása.²⁴ A polarizáltabb paletta esetén megnő a pártos, elkötelezett (partisan voters), és csökken a bizonytalanok (swing voters) szavazók aránya. Ha a saját tábor szavazataira mindenképpen számíthat a kormány, a bizonytalanok aránya jelentéktelenre zsugorodik, míg a másik oldal szavazataiért folytatott küzdelem reménytelen, mi ösztönzi a kormányzó pártot választási ígéretük betartására? Mi motiválja a hatékony és felelős, a közérdeknek megfelelő kormányzásra? A demokratikus kontroll akkor lehet hatékony, ha a választópolgárok egy jelentős része nem tartozik egyik stabil politikai táborhoz sem, hanem a bizonytalanok számát gyarapítja. Az ő szavazatuk ugyanis szituatív tényezőktől, egyebek mellett a kormányzati teljesítmény megítélésétől függ.

Megítélésem szerint Magyarországon ezek a folyamatok az ezredforduló után nagymértékben előrehaladtak. Ha U-alakú preferencia-eloszlás nem is alakult ki, az eloszlást ábrázoló görbe ellaposodott. A szélek megerősödtek és kialakult a tábor mentalitás. A politikai pártok olyan területekre is beszivárogtak – így a közigazgatás középső és alsóbb szintjei, egyetemek, vagy egészségügyi intézmények -, ahol korábban, az 1990-es években még nem voltak jelen. Befolyásukat – a vezetői kinevezéseken keresztül és más módszerekkel – olyan területekre is kiterjesztették, mint például a színházak, kulturális intézmények. A törzsi politika következtében terjedő kettős mérce, morális relativizmus kialakulásának olyan jeleit láthattuk, mint a köztörvényes bűncselekményekkel vádolt politikusok, közéleti személyiségek mellett

fellépő, számukra büntetlenséget követelő - politikai szimpátia alapján szerveződő – közvélemény-formáló értelmiségi csoportok megjelenése.

2. A dezinformáló hatás

Régi megfigyelés, hogy az emberek szívesebben beszélgetnek politikáról a hozzájuk hasonló állásponton levőkkel, mint az eltérő véleményen levőkkel (Berelson 1952, 323). A politikai kommunikáció szegmentálódása a közvélemény széttöredezéséhez vezet. A politikai homofília, a tábor mentalitás kialakulása negatív hatással van az állampolgárok informáltságára, illetve az informáltságuk „kiegyensúlyozottságára”. A politikai polarizáció erősödése növeli a politikai elfogultságukban különböző csoportok „politikai valóságérzékelése” közti szakadékot. Minél erősebb a tábor mentalitás, annál jobban torzul az állampolgárok informáltsága, annál inkább csökken a „politikai realitásról” kialakult képük tárgyilagossága. Ennek egyik oka, hogy a határozott politikai nézetekkel rendelkezők szívesebben hallják a személyes politikai elfogultságukat megerősítő híreket, a saját pártjuk vezetőinek helyzetértékelését, miközben elnyomják, „kiszelektálják” a kellemetlen tényeket, amit jól tükröznek a médiafogyasztási szokások. A legtöbben a számukra kedves, politikai nézeteikkel megegyező irányultságú mediaterméket, hírmagyarázatot olvasnak, hallgatnak vagy néznek.²⁵ Az ügyek szelektációját illetve megfelelő „beállítását” (framing) így már a média elvégzi, ami visszahat a fogyasztók / állampolgárok politikai véleményére, tovább erősítve ezzel a „szelektáló” hatást (REF...). Egyes kutatások szerint a kereskedelmi média nyereségességi igényei is erősítik ezt (Bernhardt et al 2008). Azaz, ha a társadalom polarizáltsága nő, az növeli a média politikai elfogultságát, ami – önálló magyarázó tényezőként - negatívan hat a médiafogyasztó állampolgárok informáltságára, és tovább csökkenti annak tárgyilagosságát.

A politikai polarizáció és a tábor-mentalitás következtében kialakuló médiafogyasztási szokások és a médiahatás csökkentik a választói döntések hatékonyságát, azaz a „dezinformáció” mechanizmusán keresztül „torzító” tényezőként hatnak a választási eredményekre. Torzítás alatt itt azt értem, hogy egy adott (polarizált) preferencia-eloszlás esetén a tábor-mentalitás, a politikai realitás szelektív percepciója és a médiahatás (media bias) eltérő szavazói viselkedéshez vezet, mintha egyazon „semleges”, „tárgyilagos” média fogyasztója lenne mindkét tábor. A polarizált szavazóközönség mindkét táborra szavazatával eltér attól, ami „semleges” vagy tárgyilagos informáltság mellett kialakulna.

A polarizáció növekedésével nem csak a politikai értékek és célok közti távolság nő, de az adott helyzetről való informáltság, a politikai realitásról (az azt előidéző folyamatokról, mögöttes kauzális összefüggésekről) kialakult képek között is szakadék alakul ki. Magyarországon több kutatás kimutatta, hogy összefüggés van a médiafogyasztási szokások és a politikai preferenciák között.

3. A közpolitikai hatások

Ha az inkumbens párt mindig a választási ígéreteinek megfelelő kormánypolitikát folytat, akkor a közpolitika – növekvő polarizáció esetén - az egymást követő kormányzati ciklusokban „cikk-cakkosan” alakul. Ez kétféle módon is csökkenti a közpolitika hatékonyságát. (1) Először is, a követett közpolitika a polarizáció hatására távolabb kerül a medián pozíciótól, azaz a társadalmi optimumtól.²⁶ Ennek oka, hogy a kialakult helyzetben az inkumbens párt nem centrista – azaz a medián pozíciót követő – közpolitikát folytat, ugyanis azt saját szavazótáborra nem érezné magáénak, a centrista szavazók száma pedig lecsökkent. (2) Másodszor, a közpolitika gyakori irányváltása csökkenti annak hatékonyságát abban az értelemben is, hogy a gyakori közpolitikai irány- illetve rezsiváltás nagy társadalmi költséggel jár. Egy-egy új közpolitikai irány bevezetésének meg kell fizetni a társadalmi költségét, miközben a közpolitikai rezsím rövid életgömbéje – az egy ciklus után következő irányváltás - miatt társadalmi haszna már gyakran elmarad. Az elmúlt két évtized hazai közpolitikából ilyen területet jelent például a köz- és felsőoktatás, az egészségügy, a társadalom- és jövedelempolitika, drog- és büntetőpolitika.

A hatalommegosztásos kormányzati rendszerekben a polarizáció egy másik közpolitikai hatása a döntésképtelenséghez vezető patthelyzetek gyakoribbá válása és a közpolitikákat megújító döntések (pl. reformok) visszaszorulása lehet (McCarty nd.). Mivel egy hatalommegosztásos rendszerben a sikeres döntésekhez és közpolitikához szélesebb körű konszenzus - de legalábbis a vétőpontok semlegesítése - szükséges, a polarizáció növeli az ellenoldal motivációját arra, hogy mindent megtegyen a kormányzati politikák megakadályozására. A magyar kormányzati rendszerben a közpolitikai vétő egyik hatékony eszköze volt az Alkotmánybírás működésének a rendszeres mozgásba hozása volt. Az 1990-es években a kétharmados törvényeknek és a politikai polarizáció következtében kialakult megegyezés-hiánynak az egyik következménye volt az alkotmánybírásnak a parlament rovására megnövekedett szerepe az alkotmányértelmezés, és ezen keresztül az alkotmányozás és a törvényhozás területén. Összességében Magyarországon a politikai polarizáció (A) a hagyományos kormányzati politikák területén - ahol a klasszikus többségi döntési-szabály érvényesül – csökkenti a közpolitika hatékonyságát, mivel „cikk-cakkossá” teszi azt, míg (B) a hatalommegosztás rendszerébe bevont közpolitikai területeken pedig „konzervatív”, status quo fenntartó hatással járt. Itt a közpolitika megújuló képessége gyengült.

A polarizáció növekedése hatással volt a kinevezési politikára a közigazgatási, kormányzati, és szélesebb értelemben vett állami-közintézményi pozíciók betöltése területén. A konszenzusképtelenség növekedése miatt egyre nehezebbé vált a törvényhozás jelölési vagy/és jóváhagyási körébe tartozó pozíciók betöltése. Növekedett a pozíciók betöltési eljárásának időtartama, illetve növekszik a betöltetlen pozíciók száma. Az Egyesült Államokban például ebbe a körbe tartoznak a szövetségi bírák. Magyarországon ebbe a körbe tartoztak az alkotmánybírák, a parlamenti biztosok, az Állami Számvevőszék elnöke, alelnöke, a Legfelsőbb Bíróság elnöke. A politikai polarizáció nemcsak a pozíciók betöltéséhez szükséges időt növelte (egyre hosszabb ideig maradnak betöltetlenül fontos állami tisztségek), de hatással volt e pozíciókat betöltő személyzet minőségére is. A

szakmájában kiemelkedő, de karakteresebb személyekkel szemben – amelyeket valamelyik fél biztosan megvétőz - a középszerűek aránya növekedett e testületekben.

Kiegészítésül fontos megjegyezni, hogy a politikai polarizáció növekedésének fentebb bemutatott hatásaihoz hozzájárul a hatalommegosztás hazai konstrukciójának egy sajátossága. Az 1989-1990-ben kialakult közjogi rendszer nem elsősorban a közösen gyakorolt hatalom (shared power), hanem az ellenhatalom illetve a vétőpontok (divided power) struktúráját hozta létre. Azaz, miként Iloszki Gabriella és Lengyel György (2009, 10) megállapította, ezek az intézmények „úgy adtak biztonságot az egyes szereplők félt túlhatalma ellen, hogy (...) megkímélték a szereplőket a rendszeres politikai egyeztetés kényszerétől.” Az erősebb polarizáció nagyobb ösztönzést adhat a „stratégiai konfliktusok” (strategic disagreement) előidézéséhez illetve a felelősségáthárítás (blame game) gyakorlatához, amelyek negatívan hatnak vissza a politikai alkufolyamatra (McCarty nd, 6). A magyar politika közelmúltjából jó példa erre az új alkotmány létrehozásának 2010-2011-es folyamata. Mivel a kétharmados többséget elért Fideszt az ellenzék nem tudta megakadályozni az új alkotmány megalkotásában, ezért inkább kivonult az alkotmányozásból. A bojkott-stratégiával megkérdőjelezte az egész alkotmányozás legitimitását, hiszen az „egyoldalú alkotmányozás” vádjával hatékonyabban tudta diszkreditálni az új alkotmányt. Az ellenzéknek az alkotmányozásból való kivonulása a Fidesz számára - rövid távon legalábbis - csak kisebb gondot okozott, hiszen az új alkotmány létrehozását eleve az előző két évtizeddel való szakítással igazolta, aminek indokoltságát az ellenzéki kivonulás csak még jobban megerősítette. Közép és hosszabb távon azonban ez gyengítheti, vagy akár alááshatja az új alkotmány legitimitását.

4. A delegitimáló hatás

Mivel a medián-szavazó modelljében a választások kimenetele nem okoz drámai változást a kormánypolitikában, és a választásokon vesztes politikai oldal joggal számíthat arra, hogy a következő választásokon jó esélye van nyerni: a politikai verseny vagy játék tétje így viszonylag alacsony. Például a nyertes nem törekszik vereséget szenvedett ellenfelei politikai lehetetlenné tételére, kriminalizálására. Az alacsony tét, a nyeresi esély és az alapkonszenzus ereje következtében mindkét politikai fél arra számít, hogy a játékszabályok változatlanok maradnak, és hogy a másik fél betartja azokat.

Ezzel szemben az elitek megosztottsága, a politikai paletta polarizáltsága esetén ez a helyzet megváltozik. Megnö a politika tétje. Először is, megnő a választások tétje már *közpolitikai téren*, hiszen – mint fentebb magyar példák alapján láthattuk – gyökeresen különböző, akár ellentétes közpolitikát eredményezhet egy kormányváltás.

Másodszor, a közpolitikai tét mellett a politikának alkotmányos tétje is lesz. Ennek oka, hogy az alapkonszenzus hiánya eltérő alkotmányos törekvéseket is jelenthet, azaz a *játékszabályok* megváltoztatására irányuló törekvéseket. (Pontosabban ez éppen azt mutatja, hogy a *játék metafora* alkalmatlan a politika megragadására, hiszen míg a játékban a szabályok kívülről

(exogén) adottak a játékosok számára, addig a politikában a szabályokat a politikai szereplők, azaz maguk a játékosok hozzák.²⁷⁾ A játékszabályok módosítására Magyarországon kétharmados parlamenti többség kialakulása esetén van lehetőség. Ilyen többsége a Horn- és a második Orbán-kormányoknak volt. A Horn-kormány 1994-ben módosította az alkotmányt, a második Orbán-kormány pedig új alkotmányt fogadott el.

Harmadszor, a politikai és jogi felelősség közti határvonal gyengítésével csökkenhet a politikusok védettsége a jogi felelősségre vonástól. A nyugati demokráciák a képviselők és más vezető állami tisztségviselők számára – megbízásuk idejére - jogi immunitást adnak, biztosítva ezzel azt, hogy a politikai tevékenységük védett legyen büntetőjogi és más hatósági szankcióktól vagy önkénytől. Az immunitás felfüggesztésének, vagy a tisztségéből leköszönt politikusok büntetőjogi eszközökkel való számonkérésének lehetősége illetve gyakorlata megemeli a politika tétjét. A politikai ellenfelek megbélyegzése, a *politika kriminalizálása* a politikai polarizáció egyik lehetséges hatása. Magyarországon a politikusok elleni büntetőeljárások már az 1990-es évektől kezdődően a pártpolitikai csatározások részévé váltak. Megvádolt, vagy eljárás alatt levő elit-tagok esetében gyakran politikai táborok szerint sorakoztak fel a pro- és kontra érvek. A választásokon vereséget szenvedett és leköszönő kormány tagjai, tisztségviselői, az állami cégek vezetői ellen - az új, politikailag ellen-oldali kormány részéről – indított nyomozati eljárások és büntetőügyek tömeges számban az ezredforduló után kezdődtek. Mivel a hazai igazságszolgáltatás rendszerében az ügyészség nem az igazságügy miniszter alá rendelt, hanem független intézmény, a hatalomra kerülő új kormányok különleges - valójában vizsgálatot folytató, nyomozást végző - „ellenőrző hivatalokat” állítottak fel az előző kormány tisztségviselői elleni eljárások elindítására.

A polarizáció megnöveli a kormányra-kerülés tétjét. A medián-szavazó modellben a tét kicsi, hiszen – mivel a játékszabályok nem változnak - mindig van esély nyerni, és ezzel kormányra kerülni. Ha nem most, majd a következő választásokon. Polarizált politikai paletta esetén megnő a tétje a kormányzati pozíció elvesztésének, ez arra ösztönzi az inkumbens pártot, hogy pozícióját intézményes eszközökkel, a szabályok számára előnyös módosításával stabilizálja. Ennek tankönyvi példája a választás törvény megváltoztatása, vagy az amerikai politikából ismert *gerrymandering*. Magyarországon 1994-ben és 2010-ben egyaránt ilyen célból módosította a kormánytöbbség az önkormányzati választási törvényt.

Összegezve: a politikai polarizáció tehát a pszichológiai, a dezinformációs, a közpolitikai és a delegitimáló hatáson keresztül gyengíti a kormányok rezponzivitását és elszámoltathatóságát. Ennek következményeként az inkumbens politikai vezetők egyre önállóbb - ha úgy tetszik -, *önkényesebb* politikát folytathatnak.

* * *

Befejezésül összegezem három tézisemet, amelyeket igazolni próbáltam előadásomban. Az első, hogy a politikai polarizáció 1990-2010 között extrém mértékben felerősödött a magyar politikai elitben és az állampolgárok körében. Ez megkérdőjelezi azt a korábban széles körben

elfogadott tézist, hogy a hazai demokratikus átmenet erős elit-konszenzust és ezért stabil liberális demokráciát produkált volna. A második állításom, hogy a szavazótáborok politikai-ideológiai profilja, és a szavazótáborok közti polarizáció megerősödése éppen az elitek körében végbemenő polarizáció és a pártstratégiák hatására vált markánsabbá. A harmadik tézisem, hogy teoretikus elemzéssel igazolható a demokratikus elitizmus azon előfeltevése – lásd az írásom elején a Schumpetertől vett második idézetet -, amely szerint az elit és a választóközönség körében kialakuló extrém polarizáció csökkenti a demokrácia működésének hatékonyságát, értelmét.

Hivatkozott irodalmak:

Ágh, Attila 1993. The 'Comparative Revolution' and the Transition in Central and Eastern Europe. *Journal of Theoretical Politics*, 5:231-252.

Angelusz Róbert – Tardos Róbert 1999. A választási erőtér blokkosodása 1994–1998. In Kurtán Sándor – Sándor Péter – Vass László (szerk.): Magyarország politikai évkönyve, 1999. Budapest, Demokrácia Kutatások Magyar Központja Közalapítvány. 619–636.

Angelusz Róbert – Tardos Róbert 2000. Pártok között szabadon. Budapest: Osiris.

Angelusz Róbert és Tardos Róbert 2005. A választói tömbök rejtett hálózata. In: Törések, hálók, hidak: Választói magatartás és politikai tagolódás Magyarországon. Szerkesztette Angelusz Róbert és Tardos Róbert. Budapest: DKMKA. 65-160.

Angelusz Róbert és Tardos Róbert 2011. Régi és új törésvonalak, polarizáció, divergenciasírl. In: Tardos Róbert, Enyedi Zsolt és Szabó Andrea (szerk.): Részvétel, képviselet, politikai változás. Budapest: Demokrácia Kutatások Magyar Központja Alapítvány, 2011, 347-382.

Bartolini, Stefano 2000. The political mobilization of the European left: 1860–1980; The class cleavage. Cambridge, Cambridge University Press.

Baylis, Thomas A. 2012. Elite Consensus and Political Polarization: Cases from Central Europe. *Historische Sozialforschung* (megjelenés alatt).

Berelson, Bernard 1952. Democratic Theory and Public Opinion. *The Public Opinion Quarterly*, Vol. 16, No.3 (Autumn 1952), 313-330.

Berhardt, Dan - Stefan Krasa – Mattias Polborn 2008. Political Polarization and the electoral effects of media bias. *Journal of Public Economics* 92, 1092-1104.

Best, Heinrich, and John Higley. (eds.) 2010. *Democratic Elitism: New Theoretical and Comparative Perspectives*. Leiden and Boston: Brill.

Bíró Nagy Andás (2011) Az új pártrendszer térképe - Programok, pártelitek és szavazótáborok a 2010-es választások után. In: Sándor Péter - Vass László (szerk.) Magyarország politikai évkönyve 2010-ről. Budapest: DKMKA

Boda Zsolt - Medve-Bálint Gergő 2010: "Institutional trust in Hungary in a comparative perspective: an empirical analysis", in Füstös László - Szalma Ivett (szerk.):

European Social Register 2010: Values, Norms and Attitudes in Europe (Budapest: MTA PTI és MTA SZKI, 2010), 184-202.

Csizmadia Ervin 2003. Politika és értelmiség. Pártok, agytrösztök, hálózatok. Századvég Kiadó. Budapest 2003.

Csurgó Bernadett és Megyesi Boldizsár. 2011. Elit meghatározások és elitcsoportok. In: Elittek a válság korában. Szerkesztette Kovách Imre. Budapest, Argumentum. 143-176.

Downs, Anthony 1957. An Economic Theory of Democracy, Harper and Row, New York.

Duverger, Maurice (1959): Political Parties. London: Meuthen.

Enyedi Zsolt 2004: A voluntarizmus tere. A pártok szerepe a törésvonalak kialakulásában. Századvég, 33. szám. 3-26.

Enyedi Zsolt és Ken Benoit. 2011. Kritikus választás 2010. A magyar pártrendszer átrendeződése a bal-jobb dimenzióban. In: Új képlet: a 2010-as választások Magyarországon. Szerkesztette Enyedi Zsolt, Szabó Andrea és Tardos Róbert. Budapest: DKMKA, 17-42.

Fábián Zoltán. 2005. Törésvonalak és a politikai-ideológiai azonosulás szerepe a pártszimpátiák magyarázatában. In: Törések, hálók, hidak: Választói magatartás és politikai tagolódás Magyarországon. Szerkesztette Angelusz Róbert és Tardos Róbert. Budapest: DKMKA. 207-242.

Fricz Tamás, 1991. Politikai tagoltság Magyarországon, Valóság, 5. szám.

G.Fodor Gábor-Schlett István 2006: A 'Gyurcsány/Orbán probléma' - avagy milyen válság vár megoldásra? Heti Válasz Online, 2006.10.12. http://hetivalasz.hu/nezopont/a-gyurcsanyorban-problema-avagy-milyen-valsag-var-megoldasra-14776/?cikk_ertekel=1&ertekeles=2 (Letöltve: 2011.10. 28.).

Girst Noémi és Keil András. 2011. Zavar a fejekben? A magyarországi elit és a politika 2009-ben. In: Elittek a válság korában. Szerkesztette Kovách Imre. Budapest, Argumentum. 315-336.

Hetherington, Marc J. 2001. "Resurgent Mass Partisanship: The Role of Elite Polarization." American Political Science Review 95(3):619-631.

Higley, John, and György Lengyel. 2000. Introduction: Elite Configurations after State Socialism. In John Higley and György Lengyel, eds., Elites under State Socialism: Theories and Analysis. Lanham, MD: Rowman and Littlefield.

Higley, John, and Michael Burton. 2006. Elite Foundations of Liberal Democracy. Lanham, MD: Rowman & Littlefield.

Higley, John, Jan Pakulski és Włodzimierz Wesolowski 2002. Introduction: Elite Change and Democratic Regimes in Eastern Europe. In: Postcommunist Elites and Democracy in Eastern Europe. Ed. by Higley, John, Jan Pakulski és Włodzimierz Wesolowski. Chippenham, Wiltshire: Palgrave. 1-33.

Ilonszki Gabriella és Lengyel György 2009. Válaszúton: konszolidált vagy színlelt demokrácia? Politikatudományi Szemle, 1. szám, 7-25.

Ilonszki Gabriella és Lengyel György 2010. Hungary: Between Consolidated and Simulated Democracy. In Best, Heinrich, and John Higley. (eds.) 2010. Democratic Elitism: New Theoretical and Comparative Perspectives. Leiden and Boston: Brill.

Karácsony Gergely: Árkok és légvárac. A választói viselkedés stabilizálódása Magyarországon In: Karácsony Gergely (szerk.): A 2006-os országgyűlési választások. Elemzések és adatok. Budapest: DKMKA, 2006, pp. 59-103.

Kitschelt, Herbert – Mansfeldova, Zdenka – Markowski, Radoslaw – Tóka Gábor 1999. Post-Communist Party Systems: Competition, Representation, and Inter-Party Competition. Cambridge, Cambridge University Press.

Kitschelt, Herbert 1992. The Formation of Party Systems in East Central Europe. *Politics and Society*, 20. évf. 1. szám 7–50.

Kitschelt, Herbert 1994. The Transformation of European Social Democracy. Cambridge, Cambridge University Press

Kitschelt, Herbert 1995. The Radical Right in Western Europe. Ann Arbor, University of Michigan Press.

Körösényi András 1998. A magyar politikai rendszer. Budapest: Osiris.

Körösényi András 2001. Parlamentáris vagy "elnöki" kormányzás? Az Orbán-kormány összehasonlító perspektívából. *Századvég, Új folyam*, 20. szám, (2001) 3-38.o.

Körösényi András 2006. Mozcékony patthelyzet. Reform és változatlanág között: a politikai és alkotmányos alapszerkezet változásai, 1990-2005. *Politikatudományi Szeme*, 1. szám, 29-68.o.

Körösényi András 2007. „A magyar alkotmány legitimitása 1985-2005.„ in Jakab András és Takács Péter (szerk.) A magyar jogrendszer átalakulása 1985/1990-2005. Budapest, Gondolat-ELTE ÁJK, 2007. 1040-1058.

Körösényi András 2009. Escher lépcsőin: Vezetés, manipuláció és demokrácia. *Századvég, ÚJ FOLYAM* 54. SZÁM (2009/ 4. szám), 3-24.

Körösényi András, Török Gábor és Tóth Csaba 2007. A magyar politikai rendszer. Budapest: Osiris.

McCarty, Nolan nd. The Policy Consequences of Partisan Polarization in the United States. MS. Princeton University.

Palonen, Emilia 2009. Political Polarisation and Populism in Contemporary Hungary. *Parliamentary Affairs* Vol. 62 No. 2. 318-334.

Przeworski, Adam – Sprague, John 1986. Paper Stones. Chicago, Chicago University Press.

Rae, Douglas W. – Taylor, Michael 1970. The analysis of political cleavages. New Haven, Yale University Press.

Rokkan, Stein 1999. State Formation, Nation Building, and Mass Politics in Europe. In Flora, Peter (szerk.): The Theory of Stein Rokkan. Oxford, Oxford University Press.

Róbert Péter - Papp Zsófia 2012. Kritikus választás? Pártos elkötelezettség és szavazói viselkedés a 2010-es országgyűlési választáson (megjelenés alatt)

Sartori, Giovanni 1969. *From the Sociology of Politics to Political Sociology*. In Lipset, Seymour M. (szerk.): *Politics and the Social Sciences*. New York, Oxford University Press, 65–100.

Sartori, Giovanni 1976. *Parties and Party Systems. A framework for analysis*. Cambridge University Press.

Schmitt, Hermann és Angelika Scheuer 2011. A választói döntések meghatározói Kelet- és Nyugat-Európában. In: Tardos Róbert, Enyedi Zsolt és Szabó Andrea (szerk.): *Részvétel, képviselet, politikai változás*. Budapest: *Demokrácia Kutatások Magyar Központja Alapítvány*, 2011, 315-346.

Schöpflin, Giovanni. 1990. 'The Prospects for Democracy in central and Eastern Europe, P.Volten, (ed.) *Uncertain Futures: Eastern Europe and Democracy*, New York, IEWWS.

Schumpeter, A. Joseph. 1987 (1942). *Capitalism, Socialism and Democracy*. London: Unwin.

Tóka Gábor 2005: A törésvonalak, a pártok és az intézményrendszer. In Angelusz Róbert – Tardos Róbert (szerk.): *Törések, hálók, hidak. Választói magatartás és politikai tagolódás Magyarországon*. Budapest, *Demokrácia Kutatások Magyar Központja Alapítvány*, 243–321. o.

Tóka Gábor 2005a: A magyarországi politikai tagoltság nemzetközi összehasonlításban. In Angelusz Róbert – Tardos Róbert (szerk.): *Törések, hálók, hidak. Választói magatartás és politikai tagolódás Magyarországon*. Budapest, *Demokrácia Kutatások Magyar Központja Alapítvány*, 17–64. o.

Tóka Gábor 2006: Vezérek csodálói. A magyar választói magatartás nemzetközi összehasonlításban. In Karácsony Gergely (szerk.): *Parlamenti választás 2006. Elemzések és adatok*. Budapest, *Demokrácia Kutatások Magyar Központja Alapítvány – Budapesti Corvinus Egyetem Politikatudományi Intézet*, 17–58. o.

Zuckerman, Alan 1975. *Political Cleavage: A Conceptual and Theoretical Analysis*. *British Journal of Political Science*, 5. évf. 2. szám 231–248.

¹ A Budapesti Corvinus Egyetem Társadalomtudományi Karán 2011. november 28-án elhangzott előadás alapján készült. Írásom korábbi változatához fűzött megjegyzéseiért köszönettel tartozom Kristóf Lucának és Papp Zsófiának, az adatgyűjtésben és a táblázatok elkészítésében nyújtott segítségével Metz Rudolfnak.

² Higley és társai a demokratikus átmenet német, cseh és szlovák útját az elitkonvergencia típusába sorolták.

³ Színlelt demokrácia: az elit és a társadalom jelentős csoportjai „csak imitálják a játékszabályok elfogadását” (Ilonszki-Lengyel 2009, 9).

⁴ Meg kell jegyezni, hogy bár a megegyezéses rendszerváltás kétségtelenül létrehozta az átalakulás szabályait és biztosította az átalakulás békés jellegét, de sem a kialakuló alkotmányos szerkezet, sem a követendő közpolitikai célokat illetően nem alakult ki konszenzus a politikai elitben (Körösenyi 2006; 2007). Felfogásom szerint Higley és szerzőtársai (2002, 8) túlhangsúlyozták a megegyezést megkötő politikai elitcsoportok közti egységet (elite unity) mind politikai, mind pedig szociológiai értelemben.

⁵ A vita, a konfliktus a politika létalapja, intenzitása növeli a részvételt, a politikai küzdelem tétjét. A konfliktusok „szőnyeg alá söprése” számos hátránnyal jár. Ebben a cikkben azt fogom megmutatni, hogy a másik szélsőség, a túl intenzív konfliktus, az extrém polarizáció milyen hatásokkal járhat.

⁶ A skálabeosztástól és a számítási módtól függően a különböző kutatásokban eltérő, nem összehasonlítható indexeket használnak. A tanulmányomban alább közölt indexek sem összehasonlíthatóak közvetlenül.

⁷ Angelusz Róbert és Tardos Róbert (2005, 73) a polarizációs indexet a 10-fokozatú skálánál úgy számította, hogy a két szélső baloldali (1+2) és a két szélső jobboldali (9+10) önbesorolás összegét elosztotta a két középső (5+6) önbesorolás összegével. Mások kutatásai hasonló trendet mutatnak. Ha ugyanezen indexet Fábíán Zoltán (2005, 231) kutatásai alapján számítjuk ki, akkor az 1990-es 0,175-ről 2003-ra 0,88-as értékre nőtt.

⁸ A 11 fokú bal-jobb skálán mért önbesorolások alapján a PI kiszámítása a következőképpen történt: az indexértékét a 0,1 illetve a 9,10 skála besorolás összegének és a közbülső (5) önbesorolás értékének a hányadosa adja.

⁹ A magyar polarizációs index egy relatív magas szinten hullámzik, és a választási években mindig magasabb a közbülső éveknél.

¹⁰ A politikai polarizáció egy másik indikátora a (parlamentari) *kormány- és ellenzéki pártok szavazótáborai közötti távolság*. Ezt Angelusz és Tardos (2005, 78) a már idézett kutatásukban szintén a szavazópolgárok 10-fokozatú bal-jobb skálán történő önbesorolása (és pártpreferenciája) alapján mérték. A szavazótáborok közti távolság jelentősen, az 1994-es 1,81-ről 2003-ra 4,30-as értékre nőtt. További indikátort jelent a *meghatározó pártok közti politikai távolság* nagysága. A távolság nagysága 1999 és 2004 eleje között Fábíán Zoltán (2005, 219) kutatása szerint a 10-fokú bal-jobb skálán 2,18-ről 3,49-re nőtt, a Választáskutatási Program közvélemény kutatása szerint 2010-re ez az érték 5,57-re nőtt (Bíró 2011). Enyedi Zsolt és Kenneth Benoit (2011, 25-26) az elmúlt évtizedet átfogó kutatásai szerint az MSZP és a Fidesz közti távolság egy 11-fokú bal-jobb skálán a szavazók szerint már 2003-ban is igen magas, 5,9-s értéket tett ki, ez azonban 2009-re 7,2-re nőtt. Ez önmagában is és mindenféle összehasonlításban is extrém mértékű polarizációt jelent. (Az állampolgárokhoz képest a szakértők is jelentős, de ennél alacsonyabb - 4,1 és 4,8 között mozgó - értékben becsülték a távolságot, lásd Enyedi-Benoit 2011, 26.) A hivatkozott két kutatás módszertana némileg eltér, de az eredményeik egy irányba mutatnak: a két meghatározó párt közötti politikai-ideológiai távolság folyamatosan növekedett. A politikai polarizáció erejét húzza alá az is, hogy Magyarországon fokozatosan növekedett a *pártidentifikáció*, és az ezredfordulótól kezdődően már az európai országok átlagát meghaladta a pártos szavazók aránya. A *Comparative Study of Electoral Systems* vizsgálata szerint a valamely párthoz közel álló választópolgárok aránya Magyarországon az 1998-es választások idején mért 38 százalékról 2002-re már 52, 2006-re pedig 57 százalékra nőtt (<http://www.cses.org/>). Ez utóbbi érték már világszerte a legmagasabbak közé tartozik, és Izraellel, Görögországgal és a Skandináv országokkal helyezi egy sorba Magyarországot (Tóka 2006, 25-26).

¹¹ Nyugat-Európában ugyanezen időszakban az átlagos volatilitás enyhén csökkent, míg Kelet-Európában enyhén nőtt (Schmitt-Sceurer 2011, 318).

¹² A baloldali-jobboldali blokkok közti illékonyság csökkenéséről hasonló eredményre jut Körösiényi, Török és Tóth (2007, 307).

¹³ A polarizációt erősíti továbbá véleményem szerint az is, hogy az 1998-at követő évtizedben jelentősen erősödött a bal-jobb és a konzervatív-liberális identifikációs dimenziók összefüggés. A két dimenzió közti Pearson-korreláció az 1998-as 0,18-as értékről 2003-ra 0,27-re, 2009-re pedig 0,33-as értékre nőtt (Angelusz-Tardos 2011, 355).

¹⁴ <http://www.valasztaskutatas.hu/eredmenyek-en/adatbazisok>

¹⁵ <http://www.intune.it/> . A PI a következőképpen lett kiszámítva azaz: 0,1 illetve a 9,10 skála besorolás összege osztva a közbülső 5-ös önbesorolással.

¹⁶ 4. táblázat. A politikai elit bal-jobb önbesorolása 2001-ben és 2009-ben (százalékban) és a polarizációs index (PI) értéke.

	BAL			CENTRUM			JOB			NT+NV	PI
	1	2	3	4	5	6	7	8	9		
2001	2,8	4,9	9,9	16,9	21,8	14,1	10,6	2,1	3,5	13,4	0,29
	17,6			52,8			16,2			13,4	
2009	7,1	6,1	14,5	10,8	19,2	9,6	10,8	6,4	4,4	11,1	0,6
	27,7			39,6			21,6			11,1	

Forrás: MTA Politikatudományi Intézet elitkutatása. A PI értékek saját számítások.

¹⁷ Említésre érdemes, hogy miközben a választópolgárok önbesorolása szerint az ország jelentősen jobbra tolódott, a tágabb politikai-közéleti (de pozicionális) elitben többségben vannak a magukat baloldalinak vallók (Girst-Keil 2011, 317).

¹⁸ A polarizációs index alatt a szélsőértékek összegének és a centrumértéknek a hányadosaként kapott értéket értjük.

¹⁹ Az 1 és 2, továbbá a 8 és 9-es pozíciók összesített értékének és az 5-ös pozíció értékének a hányadosa adja az itt számított PI értéket.

²⁰ Míg 2001-ben a (középső három pozícióból összevont) centrumhoz tartozók aránya 50 százalék felett volt, azaz meghaladta a bal és jobboldali önbesorolásúak összesített 33,8 százalékos arányát, addig 2009-re ez megfordult: a bal és jobb összesített aránya 49,3 százalék a centrum 39,6 százalékával szemben.

²¹ Ezt egy olyan indexszel mérhetjük, amely a PI-től eltérően nem a szélsőértékek és a centrum közti arányt méri, hanem a skála egészét lefedve méri a „görbe egyenletességét” (EI), vagyis azt, hogy a polarizáció mennyire „terül szét” az egész skálán. Itt a három-három szélső skálaérték összegét osztjuk el a középső három skálaérték összegével. Ez az indexérték 2001-ben 0,64, 2009-ben pedig 1,25, ami azt mutatja, hogy míg 2001-ben a válaszolók többsége még a centrum- és centrum közeli harmadban volt, addig 2009-ben a többség már a bal- és jobboldali harmadokban helyezkedett el.

²² De ehhez hasonló tendencia érvényesül a liberális-konzervatív skálán is.

²³ „Ha ... normáeloszláshoz képest szélsőségesen eltolódnak a szemléleti pozíciók skálabeli kifejeződései, ez azt jelzi, hogy az egymásra hangolódó konvergens kommunikáció esélyei... nagymértékben lecsökkennek, és voltaképpen egy valamennyire is egységes szemantikai univerzum, a demokratikus kommunikáció előfeltétele szertefoszlik” (Angelusz-Tardos 2011, 357).

²⁴ A politikai polarizáció pszichológia hatása, hogy a racionális / mérlegelő szavazókból expresszív szavazó lojális táborot teremt. A másik politikai tábor jelöltjére akkor is értelmetlen vagy „irracionális” szavazni, ha a saját oldal inkumbens politikusa csapnivaló (korrupt, stb.).

²⁵ Ennek egyik oka, hogy bár minden szavazó számára előnyösebb lenne, az állampolgárok jobb informáltsága, az egyes állampolgár a szavazás kimenetelére való elhanyagolható a befolyása miatt nem érdekelt a magasabb egyéni informáltságban (racionális tájékozatlanság tézise). Az egyes állampolgár így magasabbra értékeli a média szórakoztatási (entertainment value) értékét annak hírértékénél vagy információs értékénél (Bernhardt et al 2008).

²⁶ Feltéve, ha a politikai preferenciák megoszlása a bal-jobb skálán közel áll a szimmetrikushoz. Erősen aszimmetrikus eloszlás esetén a saját oldal és a medián pozíció közti távolság a minimálisra csökkenhet.

²⁷ Magyarországon erre kétharmados többség esetén van lehetőség. A közpolitikai „játékból” a „alkotmányozási” játékra való átlépésre a szavazók adnak felhatalmazást. A pártok természetes módon törekednek a minél nagyobb arányú győzelemre, így a kétharmados parlamenti többségre is. Egy a mandátumarányt / szavazatarányt tekintve relatív egyensúlyi helyzetből a minősített többséget jelentő aszimmetrikus parlamenti többség megteremtésében vagy megakadályozásban eltérőek az inkumbens és az ellenzéki párt lehetőségei. Ha az inkumbens párt növeli kormányzati periódusa alatt ilyen mértékben a támogatottságát, akkor az ellenzék hagyományos parlamenti eszközökkel nem tudja megakadályozni, hogy ezt a támogatottságot mandátumokra váltsa. Ha azonban az ellenzék támogatottsága növekszik, az inkumbens párt idő előtti választások kiírásával mindig megakadályozhatja, hiszen ezzel megelőzheti, hogy ez a növekedés mandátumokban minősített többséget érjen el.